

България по пътя на медиацията между жертвата и извършителя на престъплението и възстановителното правосъдие

**Проф. д-р Добринка Чанкова
Елина Попова**

[Обща информация]

- Сред политически трудности и значителна съпротива от страна на някои от участниците, идеята за медиацията и нейното приложение в областта на наказателното право и наказателно-процесуалното право, и възстановителното правосъдие, като цяло, намират място в българската правна система в последните години.

[Закон за медиацията (2004)]

- Организационен закон – позволява медиацията да се приложи в много области на българската правосъдна система.
- Съгласно член 3, медиацията се провежда и в случаите, предвидени в Наказателно-процесуалния кодекс (медиация между жертвата и извършителя на престъплението).

Обща информация (2)

- Съществуват древни традиции за помирение и обезщетение; Възстановителното правосъдие (ВП) в съвременния смисъл на думата е нова идея.
- Наказателният подход все още преобладава над възстановителните елементи в законодателството и практиката.
- Законотворците изостават във времето.

[Лош старт]

- В Наказателно-процесуалния кодекс 2005, в сила от 2006 г., медиацията между жертвата и извършителя не намира място (това е валидно и до днес).
- Аргументи:
 - Висока престъпност
 - Обществото все още не е готово
 - Медиацията е нова и непозната опция и т.н.

[Малка доза оптимизъм]

- Въпреки, че съществуващото законодателство не препраща специално към медиация или друг извънсъдебен способ за споразумения между жертвата и извършителя, то дава възможност за прилагането на такива методи.

[Status quo]

- По наказателни дела от частен характер, образуваното производство се прекратява, ако жертвата и извършителят постигнат **помирение** (обикновено чрез медиация).
- Споразумението между прокурора и защитника за решаване на делото – своеобразен прототип на медиацията.

[Status quo]

- Българското материално наказателно право, като всички съвременни правни системи, предвижда редица алтернативни мерки, които се стремят да доведат до минимум използването на наказателна репресия.
- Всички те имат за цел нарушителят да бъде пълно или частично освободен от наказателна отговорност, докато в същото време се запази превантивният и възпитателен ефект на неговото наказание.

[Status quo]

- Особено внимание се отделя на освобождаването на непълнолетните правонарушители от наказателна отговорност с налагане на подходящи корекционни (образователни) мерки, предвидени в чл.78 във връзка с чл. 61 НК.
- Това са случаите, в които нарушителят е извършил престъпление, което не представлява голяма опасност за обществото.

[Status quo]

- Някои от мерките, предвидени в Закона за борба срещу противообществените прояви на малолетни и непълнолетни от 1958 г., имат възстановителен характер:
- Извинение към жертвата
- Участие в консултации, обучения и програми, имащи рехабилитационна цел
- Отстраняване на причинената вреда, където е възможно
- Работа в полза на обществото (чл.13 (1), т. 2, ,3, 9 и 10)
- Въпреки това, медиацията не е предвидена

[Status quo]

- Агенции:
- Централна комисия за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните
- Местни комисии за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните
- (подобно на Youth Offending Teams - възстановителни разпореждания за млади извършители в Англия и Уелс)

Елементи на ВП при изтърпяване на наказанието лишаване от свобода

- Възстановителни елементи могат да бъдат проследени в наказанието пробация, в сила от 2005 г., както при непълнолетни, така и при пълнолетни извършители.
- За съжаление, Законът за изпълнение на наказанията и задържане под стража от 2009 г. не предвижда изрична законова база за възстановителни интервенции по време на изтърпяване на наказанието лишаване от свобода и по време на пробацията.
- Въпреки това, в законодателния вакуум, някои далновидни служители на затвори и специалисти от НПО осъществяват **пилотни проекти** за възстановително разрешаване на конфликти в затворите.

Обхват

- Разпоредбите на ВП в действащата българската правна система основно са фокусирани/насочени към извършителя; жертвите на престъпления са пренебрегнати.
- Методите на ВП се прилагат основно към дребни престъпления, и престъпления, преследвани по тъжба на пострадалия.
- Разпоредбите на ВП се прилагат както към непълнолетни, така и към пълнолетни извършители.
- Основно в пилотни, експериментални проекти.

[Обхват]

- Прилага се на всички фази на наказателното производство, като се използва най-вече на по-ранен етап от процедурата.
- В момента интервенциите на ВП основно са част от наказателния процес и в изключителни случаи са негова алтернатива.
- Упражнява се от прокурора или съда, и в по-редки случаи от полицията.

[Проблемът]

- ВП среща сериозна съпротива, основно от юридическото съсловие.
- Медиацията жертва-извършител и други практики на ВП се считат, че пряко засягат суверитета на държавата и нейния монопол по въпросите на правосъдието, както и че заплашват запазените интереси и територия на адвокатите.
- ВП все още се счита като „правосъдие в сянка“, „второкласно правосъдие“ или отказ от правосъдие.

[Оценка]

- Въпреки, че има много добра база за развитие на ВП в България, сегашното състояние е далеч от задоволително.
- ВП в България е все още движение, отколкото национална програма или политика.
- То се ситуира най-вече в периферията на официалната съдебна система.

[Нашата цел е:

- Да се установят програми на ВП в рамките на официалната съдебна система, чрез образование на политиците за ползите от ВП и насърчаването им да институционализират практиките на ВП.
- Това кореспондира с идеята заложена в последната Стратегия за реформа на съдебната система, 2014 г.

[В резюме]

- Има силна тенденция към обогатяване и развиване на не-наказателни методи и инструменти за борба с престъпността.
- Същинските практики на възстановителното правосъдие в техния съвременен смисъл остават тема за бъдеще (надяваме се, недалечно).

[Проучвания]

- През 2005-2007 г. бяха проведени социологически проучвания от представители на Югозападен университет „Неофит Рилски“ – Благоевград, Нов Български университет – София и Института за разрешаване на конфликти – София и бяха обхванати следните групи лица:
 - Правоприлагащи органи
 - Пострадали от престъпления
 - Извършители на престъпления
 - Представители на широки обществени слоеве
- относно приложимостта на медиацията между жертвата и извършителя в българската наказателна система и практика.

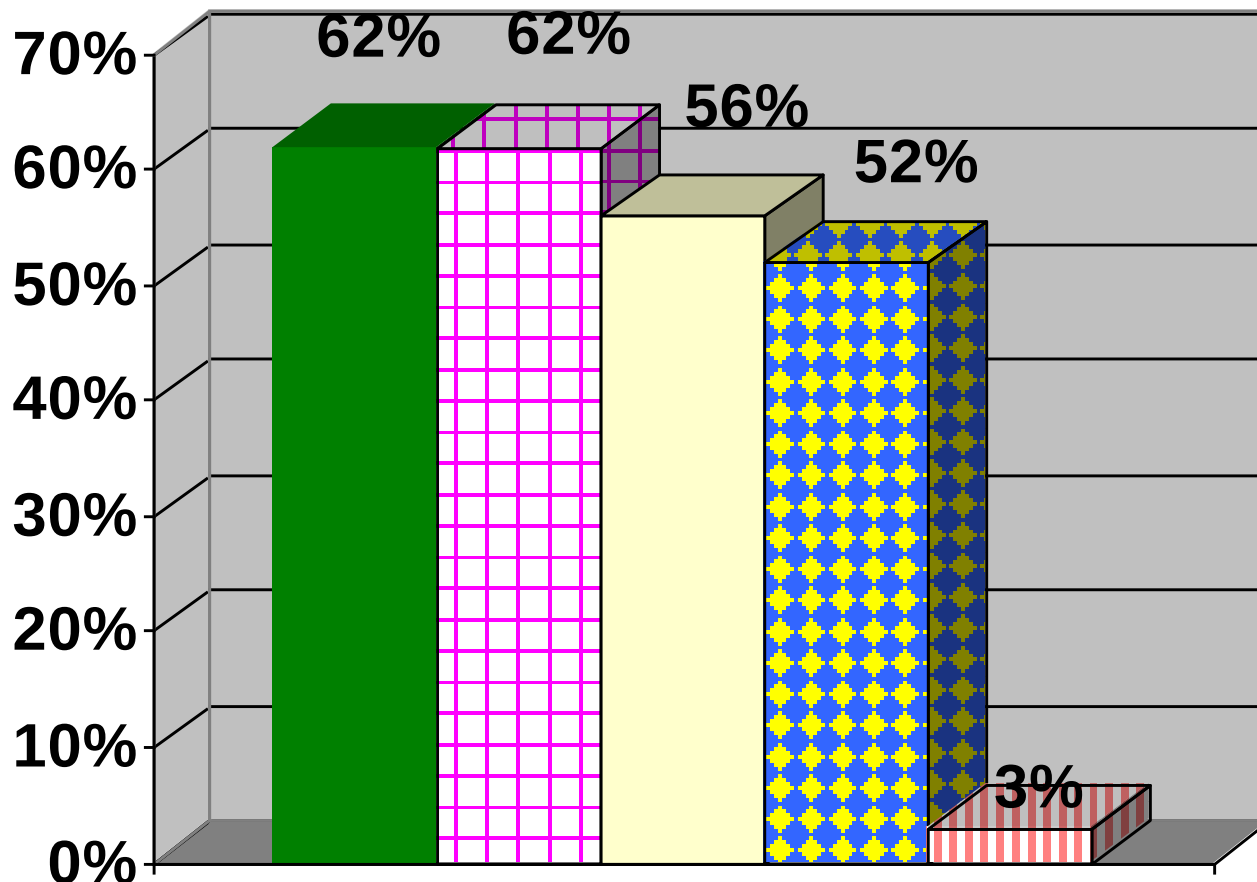
Някои заключения от проучването на правоприлагащите органи

Въпрос 1:

По кои престъпления е уместно да се
провежда медиация между
жертвата и извършителя?

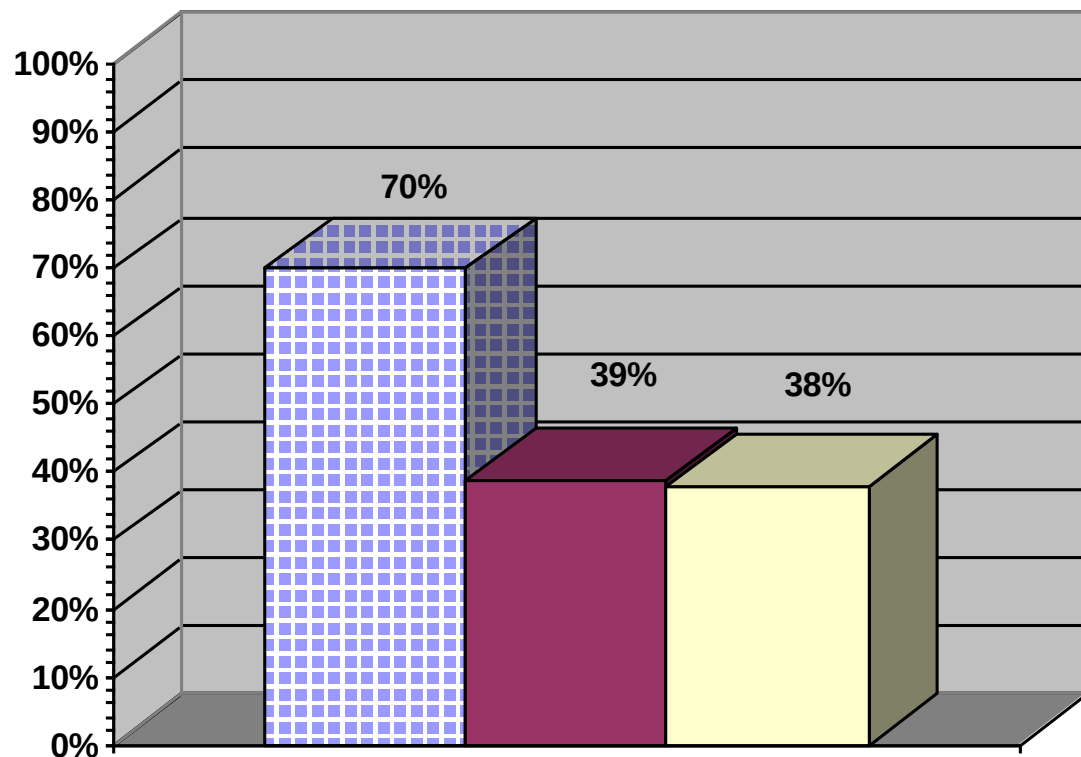

а/ С оглед вида на престъплението:

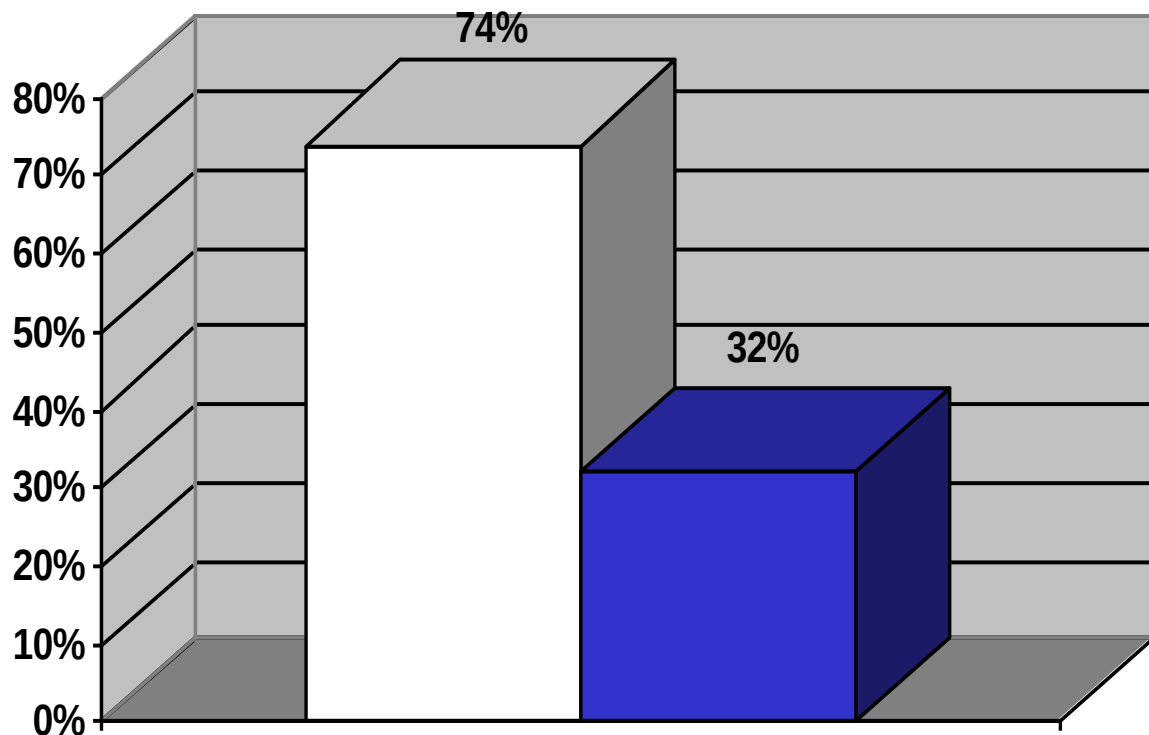
- 62% - при престъпления срещу собствеността
- 62% - при по-леки престъпления срещу личността
- 56% - при непредпазливи деяния
- 52% - при престъпления от частен характер
- 3% - при тежки насилствени престъпления

б/ С оглед на извършителя:

- 70% - когато е изразена готовност и е налице възможност за възстановяване на вредите от престъплението
- 39% - когато престъплението е първа антисоциална проява на дееца
- 38% - когато извършителят е непълнолетен

в/ С оглед на жертвата:

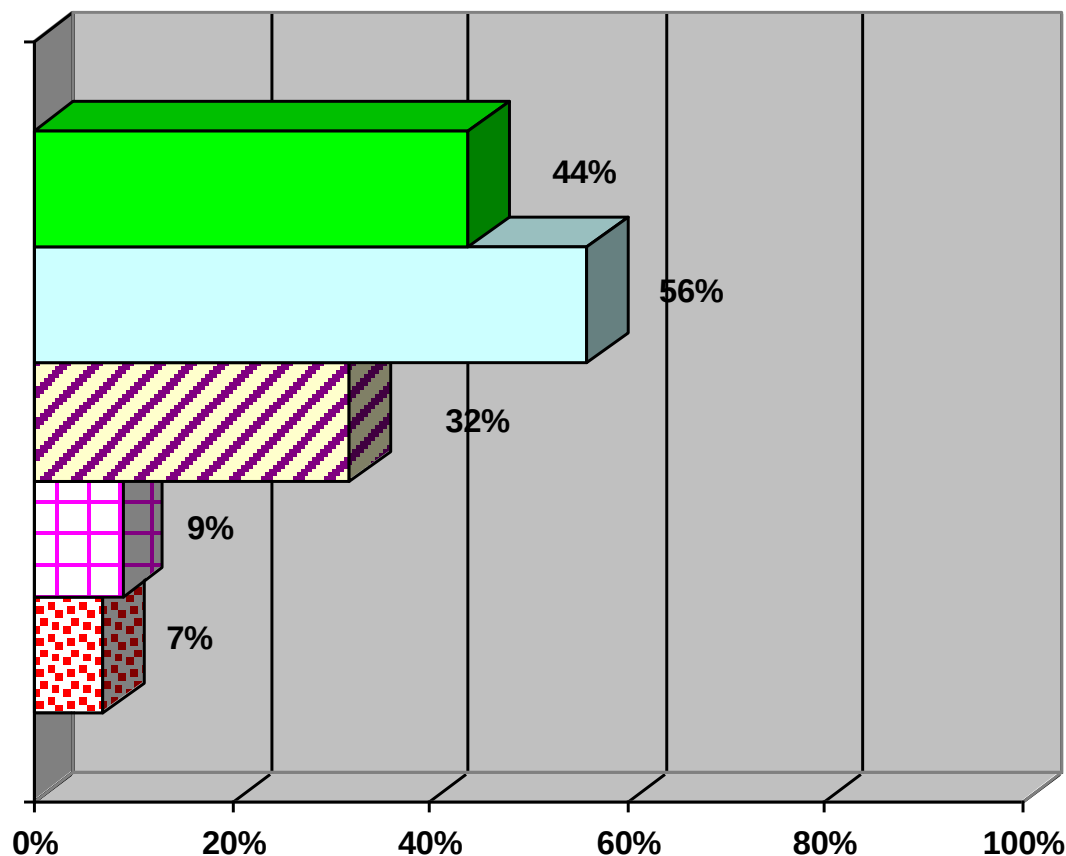

□ 74% - когато на жертвата са причинени предимно имуществени вреди

■ 32% - когато жертвата е преживяла емоционален и психически стрес

Въпрос 2:

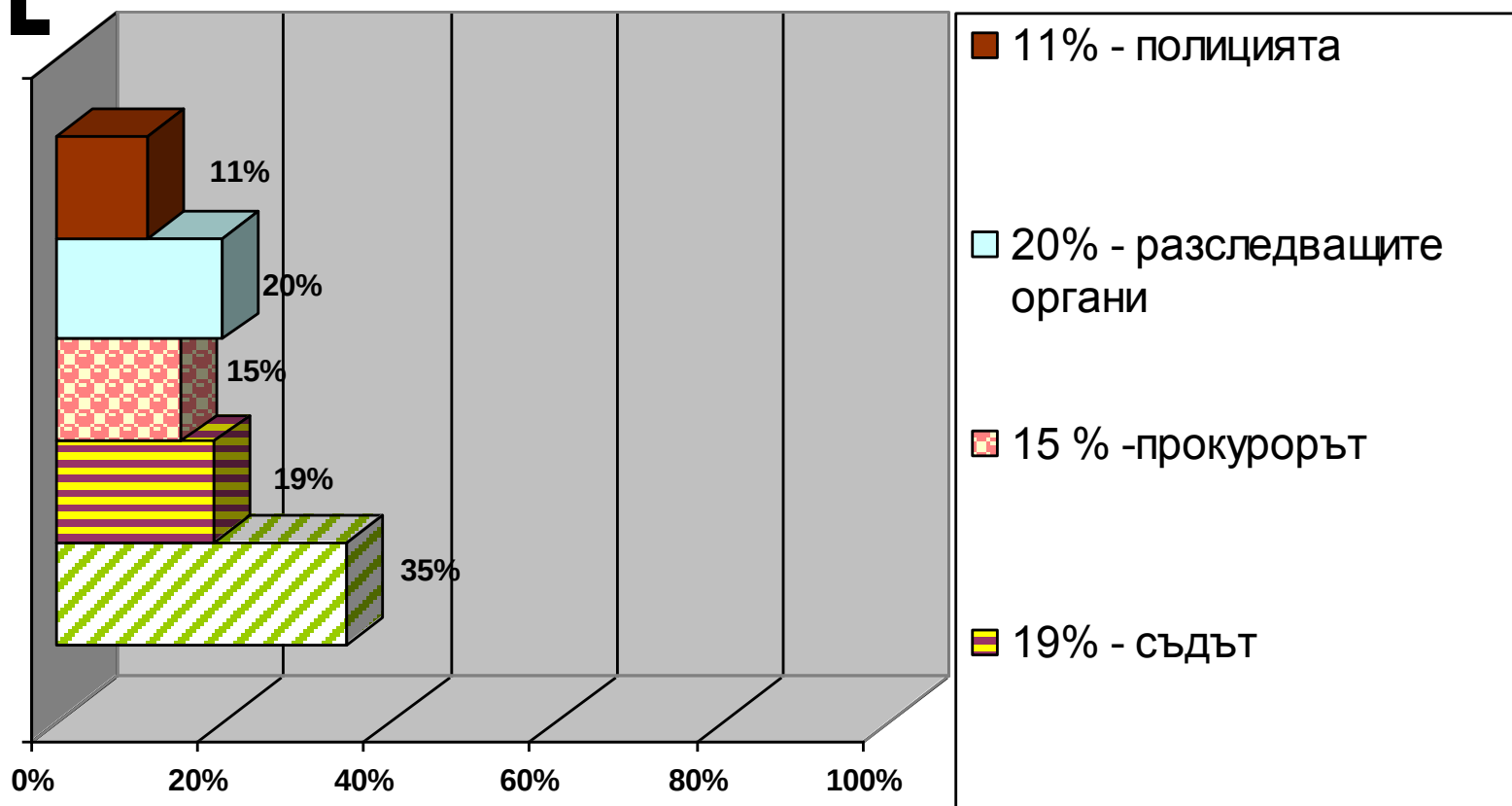
Кога даден случай да бъде препратен към процедура по медиация?

- 44% - веднага след получаване на първоначалната информация
- 56% - в досъдебното производство
- 32% - във всяка фаза от наказателното производство
- 9% - след съдебното производство
- 7% - във всяка фаза

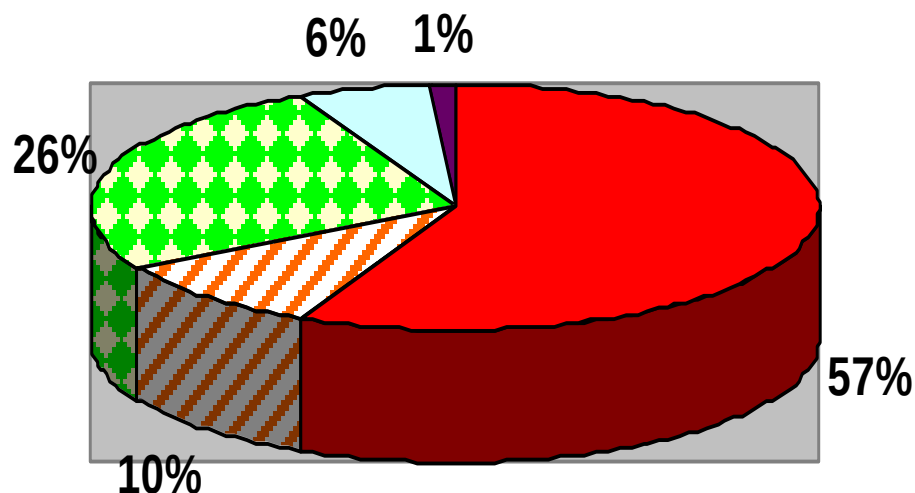
Въпрос 3:

Кой следва да решава дали даден случай е подходящ за медиация?

Въпрос 4:

Кога във времето виждате въвеждане на
медиацията в наказателно-правосъдната ни
система?

■ 57% - незабавно

▨ 10% - след 1-2 г.

▤ 26% - след 5 г.

□ 6% - след 10 г.

■ 1% - не мога да
преценя

Резултати от други проучвания

- Кореспондират, в по-голяма или по-малка степен, с представените резултати.
- Определено са в подкрепа на въвеждане на медиация между жертвата и извършителя в България, акцентирани върху приложението ѝ при непълнолетни извършители.
- Широко дискутирани и получили обществена подкрепа.
- Представени на вниманието на Министерството на правосъдието и на Парламента.

Последващи стъпки

- През декември 2007 г. бе проведена Национална кръгла маса – дискусия за перспективите на медиацията между жертвата и извършителя, организирана от Националната асоциация на медиаторите.
- Приета бе Концепция за законодателно уреждане на медиацията между жертвата и извършителя на престъплението.
- Разработени бяха предложения de lege ferenda за въвеждане на медиацията между жертвата и извършителя в българската правна система, но отложени за бъдещи изменения на релевантното законодателство.

[Последващи стъпки]

- Законът за медиацията е сравнително кратък,
- Наредба № 2 от 15.03.2007 г. за условията и реда за одобряване на организациите, които обучават медиатори; за изискванията за обучение на медиатори; за реда за вписване, отписване и заличаване на медиатори от Единния регистър на медиаторите и за процедурните и етични правила за поведение на медиатора, издадена от Министъра на правосъдието.
- Впоследствие променяни, понастоящем също се ревизират.

[Последващи стъпки]

- Създадена бе инфраструктура на медиацията
- Единен регистър на медиаторите
- Асоциации и центрове на медиатори
- Национална асоциация на медиаторите (2005)

[Последващи стъпки]

- Различни изследователски и академични институции и НПО предлагат програми за медиация и обучения за медиатори (основно и специализирано).
- Към момента има около 1500 обучени медиатори.
- В рамките на различни проекти се организира специално обучение за професионалисти по наказателно право и други практикуващи, работещи с непълнолетни извършители.

Идеята за ВП в българските университети

- Нов български университет – София въведе в учебния си план дисциплината „Медиация по наказателни дела“.
- След успешно лобирание „Алтернативно разрешаване на спорове“ бе въведено като предмет в учебните планове на редица юридически факултети в българските университети.
- Застъпничество сред академичните среди за Магистърска програма за медиация между жертвата и извършителя на престъплението.

Реалната ситуация на ВП в България

- Основен двигател:
- Институтът за решаване на конфликти – София. Проект „Въвеждане на ВП в България“ – от 2001 г. Включва:
 - * информационни кампании
 - * академична програма
 - * изследователска дейност
 - * лобиране
- БРТИМ и др. НПО

ВП – програми, инициативи и услуги

- Проект „Възстановителното правосъдие в Европа: защита на жертвите и овластяване на професионалистите“ /RJE/
- 2012-2014 г.
- Двугодишен проект, за улесняване имплементирането на Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25 октомври 2012 година за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления.

[Проектът RJE]

- Водеща организация: IARS - Independent Academic Research Studies – Лондон, Великобритания
- Партньори: Възстановително правосъдие Нидерландия (Нидерландия)
- Институт за решаване на конфликти (България)
- Организация по Европейско публично право (Гърция)
- Университет по приложни науки (Германия)

[Основна цел на проекта RJE]

- Да представи научни и практически резултати, които директно да бъдат използвани от жертвите, законодателите и практикуващите в тяхното национално имплентиране на Директивите за жертвите.
- Издаденият материал е основан на факти и отразява нуждите и желанията на жертвите и професионалистите.
- Научните и практически резултати по проекта са преведени на английски, български, немски, датски и гръцки езици.

Цели на проекта RJE:

- Разработване, пилотиране и имплементиране на **протоколи и насоки** за осигуряване на ВП в интерес на жертвата и извършителя, с цел да се подобрят гаранциите на жертвата в услугите на ВП и последователното прилагане на минимални стандарти в цяла Европа.

[Цели на проекта RJE:]

- Разработване, пилотиране и приложение на **ръководство за най-добри практики**, което ще повиши междусекторното сътрудничество между ВП/услугите за жертвите и националните агенции, с цел да бъдат минимизирани рисковете от вторично и повторно виктимизиране на жертвите.

Цели на проекта RJE:

- Разработване, пилотиране и приложение на **учебни материали и програми за професионалисти** (напр. работещи в затворите и пробационните служители, полицията, прокурори, работещите в подкрепа на жертвите), с цел да се подобрят техните умения и знания за това как те се отнасят и взаимодействат с жертвите.
- Целите са изпълнени изцяло.

ВП – програми, инициативи и услуги

- „The 3E Model for a Restorative Justice Strategy in Europe” 2011-2013
- Координатор на проекта е Аристотеловия университет - Солун, а в проекта участват и научни организации и изследователи от Великобритания, Финландия, Унгария, Полша, Испания, Турция, Холандия, Дания, Германия и България.
- Целта на проекта е да разработи Стратегия за възстановително правосъдие в Европа.
- Целта е изпълнена.

ВП – програми, инициативи и услуги

- Проект „Медиация между жертвата и извършителя на престъпление във фазата след постановяване на присъдата“, 2009-2010 г.
- Включени - районните съдилища в Софийски и Варненски съдебни райони.
- Силна подкрепа на проекта от страна на Националната асоциация на медиаторите.
- Бяха включени и лица от академичните среди.

Софийски районен съд - постижения

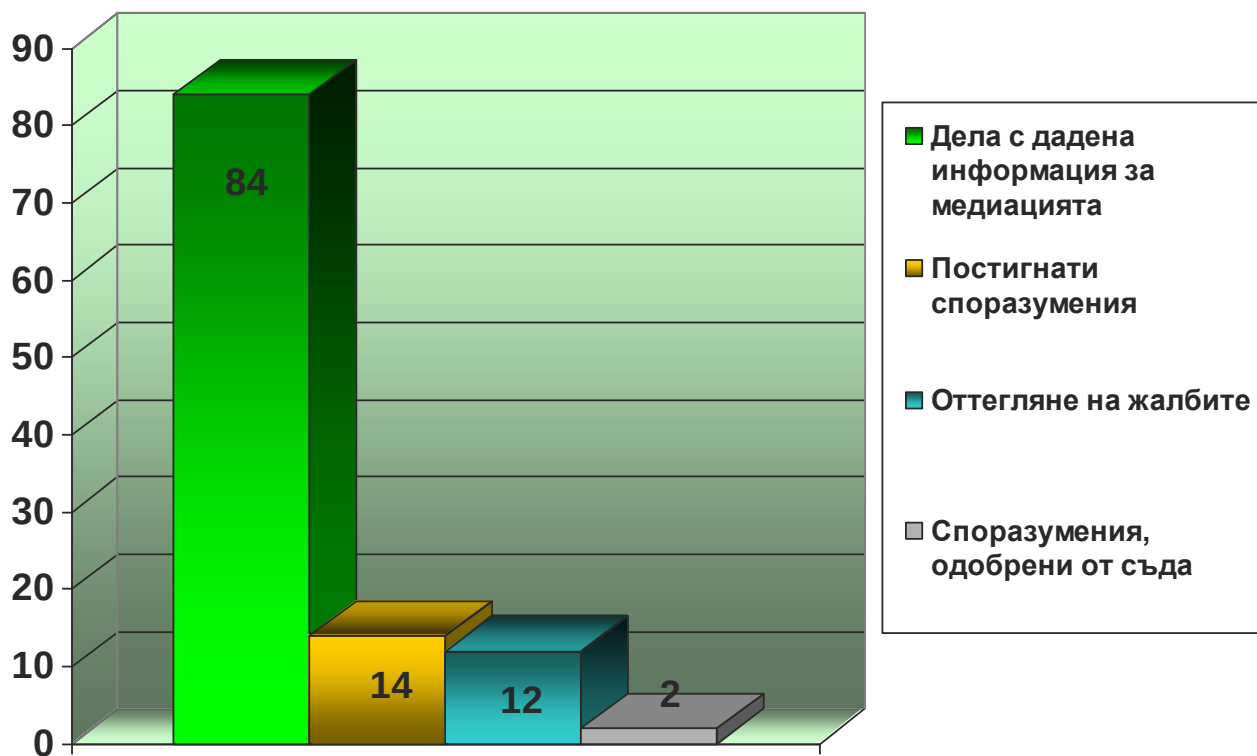
- Открит Център за медиация
- За периода януари – октомври 2010 г., 46 медиатори са разгледали 255 случаи на престъпления по тъжба на пострадалия.
- При приблизително половината от тях е постигнато споразумение, основно чрез медиация между жертвата и извършителя, а при другата половина, тъжбите са били оттеглени.

Област Варна: Районни съдилища - постижения

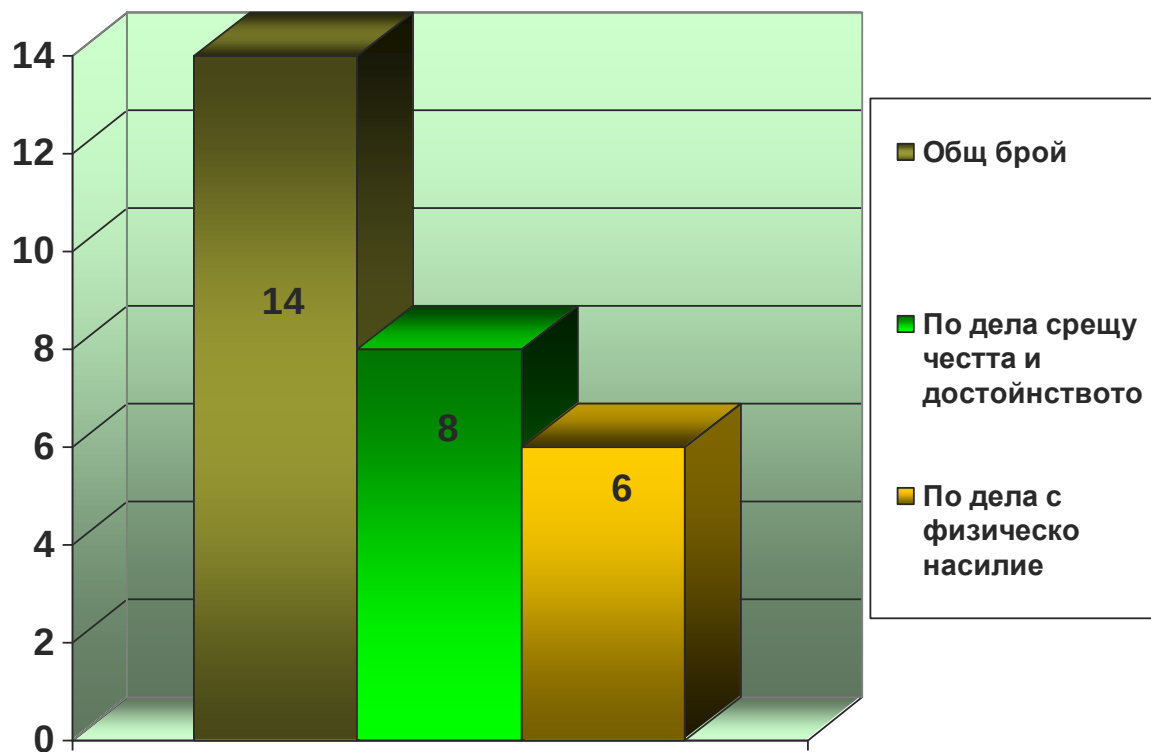
Процесуални възможности за медиация между жертвата и нарушителя на престъплението:

1. Информирание на страните преди насрочване на делото
2. Информирание на страните в съдебна фаза
3. Медиация между жертвата и извършителя след постановяване на присъдата
4. Медиация по време на производството на втора инстанция

Варненски районен съд - постижения

Варненски районен съд: постигнати споразумения

(към датата на проекта)

Възстановително правосъдие – изследвания и подкрепящи проекти

- Проект **CONSENSUS 2009-2010 г.**
- Координатор Xunta de Galicia, Испания;
- 6 партньори
- Проучени добри практики в програмите за ВП за непълнолетни извършители
- Допринасяне за трансфера на информация и опит.

Инструменти в мрежата – Проектът TIN -2007-2009

- Проект An E-Net Approach to Share Mediation Competences
- Партньори:
- Министерство на правосъдието – Италия, Департамент за младежко правосъдие (водеща организация)
- Cras Onlus – Италия
- Психоаналитичен институт за социални изследвания – Италия
- Фондация за християнско младежко селище – CJD Eutin – Германия
- Международна фондация O’Belen – Испания
- Институт за решаване на конфликти – България
- Асоциация „Мисия Рига“ – Латвия
- Асоциация за пробация и медиация в правосъдието - Чехия

Основни цели на проекта TIN

- Подкрепа за подобряване на уменията и компетенциите на професионални оператори в системата на младежкото правосъдие чрез възможности и услуги, предлагани от он-лайн базирана платформа за възстановително правосъдие.
- Използване на платформа, разработена от Италианския департамент за младежко правосъдие, обмен на информация за документи, събиране на добри практики, стратегии за интервенции, оперативни инструменти, които могат да се сравняват, анализират и определят общи пътища и политики в сферата на възстановителното правосъдие.

Специфични цели на проекта TIN

- Разработване на он-лайн платформа за нуждите на другите страни-партньори
- Улесняване възможностите на страните-партньори да планират иновативни обучения
- Подобряване на транснационални мрежи между публични и частни организации в областта на медиация по наказателни дела, благодарение на възможностите на он-лайн платформата.

TIN – целеви групи и потенциални ползватели

- Професионални оператори и експерти, работещи в областта на медиацията по наказателни дела.
- Публични и частни агенции, предоставящи услуги за професионално ориентиране и дейности за професионално обучение по отношение на социалните работници.
- Университети и Центрове за социални изследвания.
- Млади хора, завършили психология, право, социология, интересувачи се от работа в областта на медиацията по наказателни дела.
- Лица, взимащи решения и мениджъри по планиране на политиката за младите хора.

TIN-Трансфер на методология

- 1. Представяне на партньорите в Италианския департамент по младежко правосъдие „Он-лайн платформа“ създадена по „In-Contro Project“ и определяне на общи критерии за адаптиране и прехвърляне на съдържанието на он-лайн платформата за нуждите на партньорите.
- 2. Анализ и избор на обучително съдържание на „он-лайн платформата“, за да се изработи модел, който включва подходящо съдържание за нуждите и желанията на потребителите.

TIN-Трансфер на методология

- 3. Он-лайн обучителни дейности и интерактивен подход.
- 4. Оценка на резултатите от „он-лайн дейностите за обучение“ за определяне на общите черти и пътища за постигане на основни знания, умения, споделяне на практики и инструменти за медиацията по наказателни дела.

[TIN – Обучение по групи]

- За да стимулира участието в дейностите по обучение и за насърчаване на интерактивния и кооперативен подход към учебните дейности, 5 Yahoo! Групи бяха създадени да подпомогнат експерименталната фаза на TIN проекта:
- Tinproject_bulgaria_group
- Tinproject_germany_group
- Tinproject_italy_group
- Tinproject_spain_group
- Tinprojectgroup

[TIN-оценка и резултати]

- Повишаване на знанията и уменията за медиацията по наказателни дела.
- Общ интерес за развитие на електронни интерактивни инструменти (платформа, форум, чат), както и конкретни полезни работни инструменти.
- Мощни инструменти за реализиране на дейностите по професионалното обучение и обучение за работа на различни категории потребители.

[TIN- последни съображения]

- Проектът постигна (по общо мнение на участниците) повече от очакваните резултати:
- Обучителните дейности усъвършенстваха знанията и уменията на професионалните оператори в различни категории и при различни условия на работа.
- Проектът насърчи електронното обучение, като подкрепя на продължаващото подобряване на качеството на работа, в областта на медиацията по наказателни дела.

[TIN - резултати]

- Он-лайн платформата за обучение бе преведена на националните езици на всички партньори.
- Издадена бе информационна брошура.
- DVD с презентация по проекта и друга информация бе изготвена.

Обучение срещу насилието в училищата- проект VISTA 2003-2006

- Партньорство с 6 европейски държави.
- Основните цели на този проект бяха:
- Изготвяне на обучителен пакет за предотвратяване на насилието в цялостен училищен контекст;
- Разпространяване на добри практики чрез обучения на европейско, национално и местно ниво.
- Основна част бе отделена на възстановителните практики в училищата.

[VISTA-Цели на участниците]

- Да бъдат запознати с принципите на възстановителното правосъдие, неговите идеи и ценности.
- Да бъдат запознати със съвременните приложения на възстановителното правосъдие в училищата.
- Да бъдат подготвени да насърчават възстановителния климат в училище.
- Да разгледат стратегиите за прилагане на моделите на възстановителното правосъдие в училище.

Възстановителни практики в училищата – ново развитие на ВП

- Прилагането на възстановителните практики в училищата има добри основания.
- Традиционните наказания изглеждат неефективни като отговор на поведенческите проблеми в училищата.
- По тази причина, моделите на възстановителното правосъдие, като медиация, кръгове и конференции, бяха адаптирани към училищата.

[VISTA - резултати]

- Разработен бе обучителен пакет за учители, родители и ученици.
- Пилотиран бе в Норвегия.
- Бе преведен на английски, испански, немски, фламандски и български език.
- Сега е в процес на разпространение.

[Оценка и препоръки]

Пречки за широкото разпространение на възстановителното правосъдие:

- Все още ниска гражданска активност
- Преобладаващ ретрибутивен характер на наказателното правосъдие
- Сложни икономически условия
- Други трудности, свързани с преходния период

[Оценка и препоръки]

- **За да бъдат преодолени пречките е необходимо:**
- Да се преформулира българската наказателна политика и да се приведе в съответствие с най-модерните европейски и световни модели.
- Да бъдат осигурени необходими финансови средства
- Да се продължи с допълнително обучение
- Да се повиши осведомеността на широката общественост

Настоящи реформи

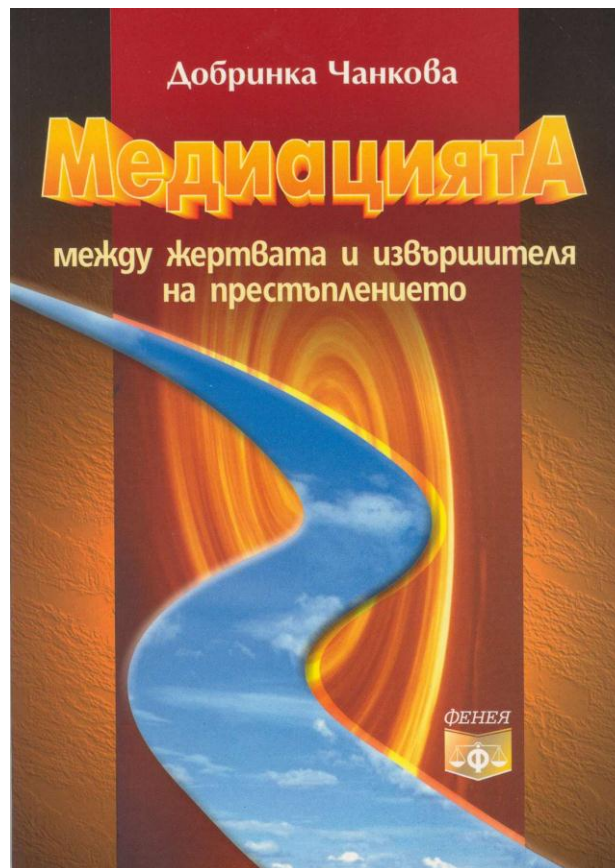
- Стратегия за продължаване на реформата на съдебната система в условията на пълноправно членство в Европейския съюз – 2010 г.
- Стратегия за реформа на съдебната система, 2014 г. – поставя високо в дневния ред ВП.
- Медиацията по наказателни дела е изрично посочена като един от големите приоритети
- Концепция за наказателна политика за периода 2014-2014 г.
- Концепция за държавна политика в областта на правосъдието за детето – 2011 г. предвижда, че възстановителните мерки трябва да имат предимство пред наказанието.

Вместо заключение:

- Вече е започнала „война за позиция“, която да се противопостави на хегемонията на наказателната система.
- Идеята за възстановително правосъдие има бъдеще в България.
- Има хора, готови да работят за тази цел, техният брой ежедневно се увеличава и това е най-добрата гаранция.
- Предстоят интересни времена и обещание за медиацията между жертвата и извършителя и възстановителното правосъдие в България!

Благодаря за вниманието!!!

Чанкова, Д. (2002) *Медиацията между жертвата и извършителя на престъплението*, София

Чанкова, Д. (2011) Възстановителното правосъдие. Сравнителноправен анализ, София

